

DIMENSIUNI ALE MORȚII ÎN REGISTRE PAROHIALE DE LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX

Constantă a umanității, moartea nu a incitat mult timp spre cercetare. Acest refuz în fapt de a se ocupa de thanatologie, trădează una dintre atitudinile fundamentale ale omului modern și anume, exilarea morții în afara vieții. Cel de-al doilea război mondial a mijlocit contactul cu imaginile hidoase și apocaliptice ale hecatombelor cu morți, producând modificări în sensibilitatea colectivă, deși nu suficient de profunde. Înlăturarea aparențelor, rezistențelor și prejudecăților, pregătirea climatului de sensibilitate, au fost realizate prin intermediul demografilor, care au creionat dimensiunea cantitativă asupra morții.

Istoria atitudinilor în fața morții este indubitabil inserată în istoria mentalităților. Perspectiva asupra morții include două modalități de percepere: prima, a civilizației tehnice, implicit actuală, care refuză moartea prin ignorare, tăcere; iar cea de-a doua posibilitate, aparținând opiniei tradiționale, se pronunță pentru o domesticire a morții, surprinzând implementarea acesteia în cotidian.

Atitudinile individuale au dobândit corectivul "modificator al cadrului social", ceea ce determină o întrepătrundere în contactul omului cu moartea, a "șesăturii izolatoare a convențiilor sociale, a raporturilor, a cadrelor și a noțiunilor", care prin amplitudine au dat reprezentări colective ale morții, amprenta contextului istoric¹.

Spre exemplificare, situația din Transilvania de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, sub raport statistic, reflectă, paralel cu o creștere demografică, o mortalitate accentuată. Ponderea mortalității este deținută de cea infantilă. Din numărul mare de nou-născuți, cei mai mulți mureau în primele zile sau în primii ani de copilărie. Situația este oglindită prin registrele parohiei greco-catolice din Abrud, care însumează pentru intervalul 1888-1897, un număr de 158 de decese, toate sub trei ani; în registrele parohiale din Arcada sunt înregistrate 337 de cazuri pentru anii 1888-1896; la Lopadea Veche sunt notate 236 de cazuri pentru intervalul 1885-1905. Mortalitatea infantilă este în special un fenomen estival, ale cărui motivații sunt de natură gastro-internă. Decesele adulților survenite ades iarna, erau cauzate mai ales de epidemiile virotice; de pildă aprinderile de plămâni, care cumulează un număr de 39 cazuri în matricolele parohiei din Abrud, pentru intervalul 1885-1897. Din totalul de 248 decese, ponderea o deține debilitatea, însemnând 182 cazuri². Alte cauze ce determinau această rată înaintată de mortalitate mai erau: capacitățile precare ale sistemului medico-sanitar de a se confrunța cu maladiile curente; condițiile de viață ale locuitorilor; nivelul redus al educației igienice².

Referitor la gradul de instruire al preotului, sugestive sunt însemnările din rubricaturile matricolelor. Frecvent, preoții se mulțumesc să menționeze drept ordinară, tipul bolii sau chiar să nu precizeze uneori nimic. Adesea este prezentă întrebarea dacă „s-au făcut sacramentele necesare muribundului?”³, precum și certificarea morții "per medicam inspectionem"⁴, pentru că îngroparea se făcea doar după verificarea medicală. La Lopadea Veche este menționată în 1887 o suspiciune că pe un prunc de trei zile l-a omorât mama sa și a fost ținut mai multe zile, de nu l-au îngropat până nu l-a cercetat medicul. În registrele parohiei de la Jidvei, în cazul morții preotesei, notița preotului ne indică o anumită percepere prin mențiunea: "Doamne odihnește-o și mă du și pe mine cât de curând acolo unde va fi"⁵. Moartea apare edificatoare, încheiere a unei vieți drepte și sfinte, o moarte familiară care constituie o proiectare a însuși destinului de viață, o premisă a sensibilității moderne⁶.

În caz contrar, al unei morți grabnice, persoana respectivă este îngropată fără a mai fi îngrijită sufletește de preot, dar nu în cimitir, ci în grădina proprie, obicei care devine în secolul XX o adevărată modă⁷. Moartea extraordinară cuprindea cazurile de sinucidere prin înec, prin împușcare,

¹ Ștefan Lemny, *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc*, Editura Meridiane, București, 1990, p. 134.

² la Arada au fost semnalate 875 decese; la Lopadea Veche 484 (Arhivele Naționale. Direcția Județeană Alba, fond Mitropolia greco-catolică de Alba Iulia și Făgăraș, Blaj, seria Registre de stare civilă. În continuare: ANDJA-Registre).

³ *Ibidem*, p. 120.

⁴ Doru Radosav, *Sentimentul religios la români*, Editura Dacia, Cluj, 1997.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Registru de stare civilă pentru parohia greco-catolică Jidvei anii 1885-1897*, p. 18.

⁷ Ștefan Lemny, *op. cit.*, p. 145.

⁸ Philippe Ariès, *Omul în fața morții*, vol. II, Editura Meridiane, București, 1996, p. 243.

orice tip de moarte violentă. Fără a beneficia de îngrijire spirituală sunt amintite 36 de cazuri la Lopadea Veche; interesantă este însemnarea preotului pentru anul 1886 din cadrul registrului parohiei ortodoxe Partoș: “cerșetoare neîngrijită sufletește având beteșugurile apoplexiei ajungând-o moartea așa reflex – pe hotar – preotul a fost silit să o înmormânteze ca să nu rămână singură pe câmp peste noapte”. În fapt, notița surprinde tradiția populară înrădăcinată⁸. Tot la Partoș, în 1888, unui mort nu i s-au asigurat cele necesare mântuirii sufletești, pentru că era reformat; divergența de credințe este un motiv suficient de întemeiat, pentru a privi cu reticență îngrijirea spirituală a celui mort. Inclusiv pruncii născuți-morți nu erau îngropați în cimitir ci la casele părinților lor. În același context, al condamnării spirituale, intrau și cei care trăiau în concubinaj. Exemplificator este un caz, tot din registrele parohiei Lopadea Veche din anul 1903: un bărbat trăind în concubinaj, a fost înmormântat fără preot în grădina proprie. Este reflectată tocmai debarasarea spirituală a preotului față de cei condamnați de întreaga comunitate.

Între cei care aveau parte de o moarte violentă, reprezentativi sunt cei care s-au împușcat. În parohia Abrud au fost totalizate patru sinucideri, toate prin împușcare; la Arada sunt înregistrați doi împușcați, un înecat, doi cu moarte, doi cu moarte grabnică. La Aiud sunt precizate trei cazuri de moarte extraordinară: două sinucideri și o persoană strivită de bare. Însemnarea preotului menționează o înmormântare făcută pe baza atestatului medical: “în momentul sinuciderii nu mai era la sine și astfel inconștient a săvârșit ...⁹. Alt caz este cel al unui soldat din spitalul militar înmormântat cu ceremonie bisericească “după ce el însuși a dorit pe preot și acesta l-a împărțășit”¹⁰. În ambele cazuri se conturează o lipsă de acuză pentru că actele au fost săvârșite inconștient; inconștiența motivează aportul spiritual al preotului. Prin verbul folosit “s-a săvârșit”¹¹, specific timpului calendaristic, se ilustrează elocvent prin moarte ideea destinului creștin. Moartea este pentru fiecare recunoașterea unui destin în care propria personalitate nu este desființată, aneantizată, ci cu siguranță adormită¹². Această adormire include o supraviețuire adormită ce se desfășoară de la maladie la agonie, la mormânt și apoi la lumea de dincolo, printr-un amalgam de gesturi, rituri, credințe.

La Aiud, în registrele parohiale, apare o mențiune din anul 1877 care tratează din două puncte de vedere problematica sinuciderii. În general privită cu reticență, preotul oscilează între perceperea ei drept o acțiune deliberată sau inconștientă. Inevitabilitatea unor probleme determină o “disperare”¹³ în așa măsură încât sinuciderea se profilează drept unica soluție. Refuzul de a se gândi la aspectul religios atrage după sine multe nenorociri, posibil moartea fiind acuzată de cei preinși “minți sănătoase”¹⁴. Nu pot fi îngropați în cimitire, nu pot beneficia de ceremoniile rituale, bisericești; pentru că se deosebesc de ceilalți creștini care au trăit după reguli bisericești. Se încearcă respectarea filozofiei populare, tradiționale, referitoare la soarta individului după moarte, respectiv cele două variante: Iad și Rai; momentul decisiv pentru determinarea posibilității este cel al morții, modul și starea respectivului (inconștiența ajunge argumentația favorită a preoților).

În modernitate, actele private au trecut de la cimitir în birourile notarilor, deși conținutul acestor acte trebuia citit publicului, comunității, la cimitir. În acest sens se menționează articolul de lege XXXIV/1894¹⁵ din protocolul răposaților din parohia greco-catolică Cugir, explicând transferul actelor. Avem de a face cu o etatizare a vieții; apanajul bisericii devine apanajul statului, statul intervine în viața și mentalitatea individului¹⁶.

O istorie a mentalităților se desfășoară într-o antropogeneză. Schimbările atitudinilor în fața morții sunt de obicei foarte lente, marcate de intervale lungi de imobilitate.

Mentalitatea modernă întruchipează în continuare esența tradiției populare supusă influențelor inovatoare. Vechea gândire nu poate fi disociată de evenimente pentru că vine în întâmpinarea lor de la cel mai jos nivel (popular) și până la cel al preoților.

⁸ ANDJA-Registre, *Registru de stare civilă pentru parohia ortodoxă Partoș 1886-1895*, p. 50.

⁹ ANDJA-Registre, *Registru de stare civilă pentru parohia greco-catolică Aiud*, p. 47.

¹⁰ *Ibidem*, p. 65.

¹¹ Doru Radosav, *op. cit.*, p. 87.

¹² Toader Nicoară, Simona Nicoară, *Mentalități colective și imaginar social*, Editura Mesagerul, Cluj, 1996, p. 102.

¹³ ANDJA-Registre, *Registru de stare civilă pentru parohia greco-catolică Aiud*.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ ANDJA-Registre, *Registru de stare civilă pentru parohia greco-catolică Cugir 1885-1905*, p. 175.

¹⁶ Doru Radosav, *op. cit.*, p. 43.

În secolul al XIX-lea intensitatea morții este resimțită cu egalitate în plan individual cât și colectiv. Dincolo de impactul cu filozofia și religia, atitudinile în fața morții au reflectat trăirea evenimentului ca atare.

SABINA MIHAI
Universitatea „1 Decembrie 1918”
Alba Iulia

**DEATH DIMENSIONS
IN THE PARISH REGISTERS AT THE END OF THE 19TH CENTURY AND
THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY**

SUMMARY

This study tries to offer an image of modernity. The most important aspects are those connected to the **priests** cultural level. The **modern mentality** resumes the essence of tradition influenced by new cultural trends.